

İşlevsel Okur-Yazarlık Bilgi Erişim İlişkisi ve Türkiye*

Bu konuşmamıza kimi tanımlar vererek başlamak istiyoruz.

Okur-yazarlık “okuma yazma bilme” veya daha genel anlamı ile “okuma yazma eğitimi almış olma durumu” olarak tanımlanabilir.

Okur yazarlığın bir adım ilerisi ise “işlevsel okur-yazarlıktır”. İşlevsel okur-yazar kişi, yaşamını sürdürmek ve çevresine etkili bir biçimde uyum sağlayabilmek için okuma yazma eylemini ömür boyu sürdüren kişidir.

Günümüzde önem kazanan bir başka terim “bilgisayar okur-yazarlığıdır.” Bilgiye erişebilmek ve çevre şartlarına uymak için bilgisayar kullanma yeteneğine sahip olmak anlamına gelmektedir.

Diğer önemli bir terim “enformasyon okur-yazarlığıdır.” Hayatı sürdürmek, problem çözmek ve karar vermek amacı ile gereksinim duyulan bilgiye erişmek ve değerlendirmeyi ifade etmektedir.

Üzerinde durmak istediğim en son sözcük ise “kütüphane okur-yazarlığıdır”. Her tür bilgi merkezinin işlevsel okur yazarlık ve gereksinim duyulan bilgilere erişmek amacı ile ömür boyu kullanılması anlamını taşımaktadır.

Bu terimlere baktığımızda hepsinin birbiri ile ilişkili olduğunu görürüz. En belirgin ortak noktaları hayatın devamı, çevreye uyum ve karar vermek için bilgi kullanımı; bilgiye erişim, bunun için kimi yetenek, araç-gereç ve kurumların kullanımınıdır. Bu ortak noktaların ışığında işlevsel okur-yazarlığın eski basit anlamını kaybettiğini ve yeni bir anlam yüklediğini söyleyebiliriz. Günümüz koşullarında işlevsel okur yazar kişi şöylece tanımlanabilir:

“Okuma yazma, bilgisayar ve bilgi merkezi kullanmasını bilen, bu yeteneklerinden bilgiye erişmek ve onu değerlendirmek, böylece de çevresine uyum sağlamak ve yaşamını sürdürebilmek üzere yararlanan kişi”.

Peki “bilgiye erişim” ne anlama gelmektedir. Bilgi erişim gereksinim duyulan dokümanlar veya başka ortamlar üzerinde kayıtlı bilgiyi aramak ve bulmak için bilgi merkezleri, kaynakları veya bilgi depolama ve iletim teknolojilerini kullanmaktır. İşlevsel okur-yazarlık ve bilgi erişimin birbiri içerisine girdiğini ve birbirini tamamladığını “bilgi erişim” tanımımız açıkça göstermektedir.

İşlevsel okur-yazar olmak bilgiye ulaşmayı gerektirmektedir. Bunu bilmek ise bir eğitim sorunudur. Kişileri işlevsel okur-yazar hale getirebilmek için aşağıda sayılan konularda eğitim vermek gerekmektedir:

* Bu makale, TKD XVIII. Genel Kurulu ve III. Kütüphanecilik Konferansı'nda sunulan bildirinin yazarı tarafından gözden geçirilmiş biçimidir.

1. Bilgiyi kaydetmeye yarayan semboller: Bireyler bilgiye erişebilmek ve bilginin kaydedilmesi için kullanılan sembollerin çözümlenmesini yani kısaca okuma-yazma bilmelidirler.

2. Bilginin iletilmesinde kullanılan dil: Kişilerin kayıtlı bilginin kullanılmasını gerçekleştirebilmesi için bilgiyi anlaması şarttır. Bunun için de bilginin dilini bilmesi gerekmektedir.

3. Bilgi depolama ortamları: Bunlar kağıt, görsel, işitsel veya elektronik ortamlar olabilir. Üzerlerinde de yer alan bilgiler ise uygulamalı, entelektüel, boş zaman değerlendirme, dini, istenmeyen bilgiler olabilir. Bilgi ortamları okur-yazarın karşısına kitaplardan süreli yayınlara, standartlardan ikincil kaynaklara, teknik raporlardan veri tabanlarına kadar her biçimde çıkabilir. Önemli olan bunlardan gereksinim duyulan en uygun olanına erişmektir.

4. Bilgi erişim araç ve gereçleri: Bilgi kaynağı ile bilgi erişimcisi arasındaki bağı kuran ortamlar, enformasyon, iletişim ve ağ teknolojisidir. Erişimci bilgiye erişebilmek için bunlar hakkında en az temel bilgiye sahip olmalıdır.

5. Erişim bilgisi: Erişim araç ve gereçlerinin ve ortamlarının nasıl kullanılacağını gösteren ön ve temel bilgilerdir. Bilgi erişiminde çok büyük önem taşırlar.

6. Erişim istasyonları: Bilgiyi veya bilgi ortamlarını derleyen, organize eden ve kullanıma sunan merkezlerdir. Bunları kütüphaneler, dokümantasyon merkezleri, enformasyon merkezleri ve arşivler olarak sıralayabiliriz. Ayrıca günümüzün bilgi ağları ortamında bilgiye bilgisayarlarla erişilebilen her birim bir erişim istasyonu olarak kabul edilebilir.

Demek ki günümüzün işlevsel-okur yazarını yetiştirmek daha çeşitlilik kazanmış ve yenilikçi bir eğitim politikasını gerektirmektedir. Gelişmiş ülkeler bunun farkına çok önce varmışlar ve anaokullarından itibaren yukarıdaki konuları değişik düzeylerde kapsayan eğitim programları oluşturmuşlardır.

Gelelim Türkiye'deki duruma:

Biz burada Türkiye'de Milli eğitimin bir kronolojisini çıkarmak yerine önemli gördüğümüz birkaç olguya değinmekle yetineceğiz;

1. En önemli nokta Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana bütün nüfusu okur-yazar yapmak üzere örgün ve yaygın eğitim düzeyinde yoğun çalışmalar yapılmasıdır. Buna rağmen nüfusun % 15'i yani 10 milyon kadarı hâlâ okuma yazma bilmemektedir. Bu durum bu kişilerin sözlü bilgi edinme yolu dışındaki bilgiye erişim yollarından yararlanamayacağını açıkça ortaya koymaktadır.

2. Bilgisayar destekli eğitime gelince ilk defa Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgilendiği konular içerisinde yer alması 1984 yılı içerisinde olmuştur. Halen Milli Eğitim Bakanlığı içerisinde Bilgisayar Destekli Eğitim Genel Müdürlüğü vardır. Bakanlık 1990 yılında Bilgisayar destekli eğitim konusunda Dünya Bankası ile bir proje anlaşması yapmıştır. Amaç bilgisayar okur-yazarlığı eğitimini bütün milli eğitim okullarında gerçekleştirmektir. 1990'lardan bu yana pek çok anaokulu ve özel ilk ve orta öğretim okulunda bilgisayar kullanımının öğretildiği görülmektedir. Bunun dışında 1984'ten önce de yaygın eğitimde bilgisayar kurslarının varlığı görülmektedir.

3. Türkiye'de bilgi erişim istasyonlarının öğretilmesi ile ilgili de çalışmalar vardır. 1975'ten sonraki Milli Eğitim Şuralarında "Kütüphanecilik" seçmeli dersinin orta öğretim programlarına konulması bir karara bağlanmıştır. 8 yıllık eğitimin kabulü ile ilköğretimde "Kütüphanecilik bilgisi" adı altında bir ders programlarda da yer almıştır. Yalnız burada da kimi problemler vardır. Birincisi derslerin seçmeli olması ikincisi ise Türkçe ve edebiyat hocaları tarafından verilmesidir. Bu noktada bilgi merkezlerine kendilerini tanıtmaya açısından çok önemli görevler düşmektedir. Merkezlerin bu görevi tam olarak yerine getirebildiği ise söylenemez. Burada akla şu da gelebilir: Artık Internet var. Halen bilgi kaynak ve merkezleri konusunda eğitim vermeye gerek var mı? Evet var. En gelişmiş ülkeler bile kağıt ortamı bilgi kaynaklarını yok etmiş ve bilgi merkezlerini kapatmışlardır. Kaldı ki Türkiye. Bunu bir istatistikle açıklamaya çalışalım. Türkiye'nin bu yılki bilgisayar satışları 250 milyon civarındadır. Daha önce kişilerin ve kurumların elinde olan bilgisayar sayısı ise 750.000 civarındadır. Ülkemizin nüfusu ise 65 milyondur. Rakamlar durumun olumsuzluk derecesini açıkça göstermektedir.

Toparlayacak olursak Türkiye'de işlevsel okur yazarlık için kimi çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan örgün eğitim içerisinde yer alanlar ilerisi için çok ümit vericidir. Bir bilgi politikasına dayanan daha kapsamlı, örgütlü, nüfusun her düzeyindeki kişileri kapsayan çalışmaların yapılması ise şarttır.

Prof. Dr. Bengü Çapar
A.Ü. D.T.C.F. Kütüphanecilik Bölümü